

ПРЕСА УКРАЇНИ: МІЖ МИНУЛИМ ТА МАЙБУТНІМ

Зоряна Галаджун

*доцент кафедри журналістики та засобів масової комунікації
Національного університету «Львівська політехніка»,
канд. наук із соціальних комунікацій*

Здійснено спробу узагальнення досвіду країн із соціалістичним минулим на шляху до інформаційної незалежності та наслідків цього процесу для друкованих ЗМІ. Виокремлено низку чинників юридичного, практичного та психологічного характеру, що стали на заваді швидкому й ефективному позбавленню від рудименту радянщини — комунальної преси.

Ключові слова: *країни соціалістичного табору, комунальні друковані засоби масової інформації, роздержавлення, приватизація, преса України.*

In this article the Author attempts to generalize experience of countries with socialistic past; their way towards informational independence primarily from the state and its apparatus; generalize the consequences of this process for the printed press. In the course of research, we singled out a wide range of factors of legal, practical and psychological nature that prevented quick and effective elimination of the Soviet vestige, namely the communal press.

Keywords: *countries of the former communist block, communal printed press, denationalization, privatization, press of Ukraine.*

Кожна з країн колишнього соціалістичного табору пройшла свій, особливий шлях до демократії. Більшість з них, особливо держави, що утворилися після розпаду Радянського Союзу, мали спільне багаторічне минуле, однакові або дуже подібні стартові економічні умови, старі еліти та бажання бути незалежними. Незалежність включає багато аспектів, та саме інформаційна складова, яку великою мірою формують засоби масової інформації, є визначальною.

Питання діяльності мас-медіа — предмет наукових розвідок не лише у царині соціальних комунікацій, воно є об'єктом досліджень в інших галузях знання, що пояснюється, зокрема, значною роллю, яку відіграють ЗМІ у демократичному суспільстві, адже інформація як основний інструмент журналістики давно стала міждисциплінарною категорією.

Постановка проблеми. Активний процес переходу від індустріального до постіндустріального (інформаційного) суспільства, який можна спостерігати у світі, не міг не зачепити Україну, оскільки інформаційний простір завдяки, зокрема, мережі Інтернет, є апріорі відкритим, вільним, таким, в якому інформація циркулює миттєво, на будь-якій відстані, не обмежена кордонами. Побудова такого суспільства неможлива без існування незалежних медіа. У нашій країні цей процес нагадує пасажера, що доганяє потяг. Для цього є і певні об'єктивні причини: історично короткий час державної незалежності, тривале існування в умовах тоталітарного режиму, відірваність від загальносвітових процесів змін та розвитку, психологічний тягар радянського минулого (радянська ідентичність), відсутність нових політичних еліт і небажання змін у правлячих колах тощо. За порівняно короткий час ми повинні психологічно та законодавчо подолати етап, який держави з більш давньою історією демократії проходили не одне десятиліття.

Там, де повним власником медіа є держава, не існує вільного інформаційного простору. Головний постулат континентальної демократії базується на тому, що будь-яка урядова структура не має права на пропаганду для населення своєї країни. У країнах колишнього соціалістичного табору роздержавлення засобів масової інформації почалося наприкінці минулого століття і на тепер уже здебільшого завершилося, або наближається до завершення. Як зазначають дослідники, там ще присутні державні медіа, але вони мовлять для іноземних держав, оскільки пропаганда певних цінностей, зокрема культурних, є допустимою для демократії.

Радянське минуле є важкою ношею не лише нашої країни, а й низки інших держав Східної Європи. Крім радянських республік, це Албанія, Польща, Чехія, Словаччина, Болгарія, Румунія, Угорщина, країни колишньої Югославії. Та чи однакове змістове навантаження всіх цих узагальнених назв держав? Якщо йдеться про країни колишнього соціалістичного табору, то це поняття стосується всіх зазначених вище держав. Якщо кажемо про країни Східної Європи, то маємо на увазі лише частину з них, а саме Албанію, країни Балтії, Білорусь, Україну, Молдову, Польщу, Словаччину, Чехію, Угорщину, Румунію та країни колишньої Югославії. Коли ж ми говоримо про пострадянські держави, то обсяг цього поняття варто звужити до держав, які до проголошення незалежності були

республіками Радянського Союзу. В контексті нашого дослідження будемо аналізувати процес роздержавлення комунальної друкованої преси в частині держав, які зараховуємо до поняття «країни колишнього соціалістичного табору», відображаючи лише яскраві приклади та тенденції, не беручи на себе обов'язок достеменно проаналізувати досвід усіх зазначених вище держав.

Метою нашого дослідження є аналіз процесу та результатів роздержавлення друкованих засобів масової інформації у країнах колишнього соціалістичного табору загалом та в Україні зокрема, виокремлення проблем реалізації цього процесу у нашій державі, прослідкування тенденцій і прогнозування результатів переходу преси від радянського минулого до ринкового майбутнього.

Завданнями цього дослідження є:

- виокремити позитивні та негативні результати процесу;
- виокремити способи усупільнення та недоліки прийнятого закону;
- виокремити та класифікувати проблеми, що супроводжували процес роздержавлення друкованої преси в Україні;
- дослідивши процеси проходження другого (заключного) етапу реформування комунальної преси в Україні, узагальнити тенденції та спрогнозувати його результати.

Історія розвитку проблеми роздержавлення преси в країнах колишнього соціалістичного табору

Всі процеси, які ми можемо спостерігати сьогодні, мають свої історичні причини. Радянське минуле нашої держави у багатьох галузях і досі є нашою дійсністю. Щойно після більш як 20 років незалежності ми розпочали процес відмови від тієї преси, основним завданням якої є пропагування діяльності органів державної влади, провладних партій та посадових осіб. Чи можливо це зробити у демократичній країні? Так, можливо, але лише на рівні партійної преси, криза якої у Європі припала на 80-ті роки ХХ століття, а не засобу масової інформації, який найчастіше є єдиним друкованим виданням у населеному пункті. Чи потрібне це? Однозначно — ні, оскільки це суперечить засадам демократії, де принцип плюралізму у всіх галузях життя є визначальним.

Якщо говорити про країни Східної Європи (крім України, де процес триває, та Білорусі) та країни Балтії, то більшість з них до сьогодні вже позбулася інституту комунальних друкованих ЗМІ. Це свідчить про розуміння важливості преси в демократичному суспільстві. Досвід цих держав є безцінним для України, адже ми можемо бачити наслідки цих процесів, вивчати їх позитивні та негативні результати.

У країнах європейської демократії немає державних газет, зокрема парламентських. Інформація про роботу парламенту розповсюджується через інтернет-портали, транслюється наживо або в текстовому режимі (Словаччина, Велика Британія) чи у відеоформаті (Австрія, Франція, Ірландія).

У 80–90-х роках минулого століття розпочалося роздержавлення ЗМІ у країнах Східної Європи. Цей процес відбувався по-різному, але загалом відзначався хаотичністю, недосконалістю законодавчої бази, що призвело до корупційних скандалів (Угорщина), концентрації медіа в одних руках (Польща, Румунія, Угорщина), банкрутства ЗМІ (Естонія), оскарження результатів приватизації (Польща), передачі преси лише політично лояльним власникам (Угорщина, Хорватія, Румунія). У Болгарії, Румунії та Латвії відчужування здійснювалося через конкурсну приватизацію. У Польщі та Литві частину газет передано трудовим колективам, а решту приватизовано через конкурси. Ліквідаційна комісія у Польщі, якою керував прем'єр-міністр, передала майно лише тих редакцій, які, на її думку, могли вижити в ринкових умовах (зі 178 таких було виокремлено 71). Процес усупільнення тривав від 1990 до 2002 р. В Естонії було роздержавлено лише одне видання (через неготовність внутрішнього законодавства), а конкурсної приватизації не відбулося, оскільки страх колективу перед новим власником, новою редакційною політикою призвів до того, що звільнилися всі творчі працівники, які в подальшому зареєстрували власні газети з аналогічними назвами [10]. Латвія пройшла етап «спонтанної приватизації» видань комуністичної партії, що відбувалася без юридичного підґрунтя, була за своєю суттю незаконною, але ніхто не ставив питання її легітимності. Другим етапом (1992–1998) була приватизація за законом, у процесі якої було усупільнено урядові видання. Процеси роздержавлення у Литві

відбувалися на підставі спеціального закону впродовж 1991–1992 років, де творчі працівники редакції, утворивши господарське товариство, викупували майно на конкурсних засадах, що давало їм можливість на власний розсуд розпоряджатися своєю часткою. У Чехії це відбувалося через ваучерну та конкурсну приватизацію, створення акціонерного товариства, звільнення колективу з подальшим створенням газети з подібною назвою. У Хорватії реформування відбувається за загальним законом про приватизацію 1992 року і триває досі, оскільки спеціального обов'язку «роздержавитися» у них немає, громада населеного пункту сама вирішує – потрібна їй газета чи ні, колектив редакції за власним бажанням може викупити видання.

Схему «приватизація/викуп колективом» масово застосовували у країнах колишнього соціалістичного табору. Конкурсну приватизацію використовували, як правило, для теле/радіоорганізацій, великих видавництв, друкарень і мереж розповсюдження. Безкоштовну приватизацію трудовим колективом застосовували лише у Польщі, Литві та Сербії. Така схема є позитивною, адже працівники зацікавлені в успіху та розвитку власного підприємства, зберігаються робочі місця, створені найкращі умови для реалізації права на свободу слова, існує можливість продажу видання за ринковою ціною.

Результати роздержавлення у країнах колишнього соціалістичного табору можемо спостерігати вже сьогодні. Зокрема у Польщі, де процес усупільнення прийнято називати «керованим державою», всі друковані ЗМІ викупили німецькі або шведські медіахолдинги. У Литві майже всі отримані трудовими колективами газети збанкрутували або їх викупили скандинавські інвестори, і сьогодні весь ринок друкованої реклами там поділений між п'ятьма видавцями газет і журналів [10]. У Білорусі на початок 2017 р. було 729 газет і 829 журналів, де частка державних становить заледве третину. Водночас там розповсюджують понад чотири тисячі іноземних друкованих видань [9]. У Грузії на 2012 рік було 150 медіа, жодне не належало до державної форми власності. Після роздержавлення частина газет зникла, щоденних видань поменшало, але збільшилася частка щотижневиків суспільно-політичного спрямування та журнальних видань міжнародних брендів [2, с. 59].

Отже, досвід країни, де процес роздержавлення завершився, свідчить про те, що: відбулася значна концентрація преси без відповідної прозорості в питанні власності; безкоштовна передача видання членам редакції призвела до значного відчуження часток у статутному капіталі на користь третіх осіб; багато з видань припинили своє існування або їх поглинули великі транснаціональні компанії; грантова підтримка газет викривила принцип вільного ринку та конкуренції; зменшилася кількість щоденних видань на користь щотижневих; внаслідок участі іноземних інвесторів знизився рівень журналістської роботи, відбулося «пожовтіння» преси, з'явилася жорстка редакторська цензура.

Незважаючи на певні негативні тенденції, відбулося головне, заради чого ці процеси розпочиналися — у держави забрано можливість бути колективним пропагандистом та агітатором, що є ознакою недемократичної країни.

Історія розвитку проблеми про роздержавлення друкованої преси в Україні

Оскільки Україна за своєю правовою системою є державою, що належить до романо-германської (континентальної) правової сім'ї, то всі зміни, що відбуваються у політичному, економічному та суспільному житті, повинні бути регульовані нормативно-правовими актами. Відповідно для здійснення роздержавлення комунальних друкованих засобів масової інформації необхідно було прийняти відповідний закон, який би визначав підстави, способи та механізми усуспільнення. Прийняття такого документа в нашій країні очікувало багато творчих працівників ЗМІ, хоч заради справедливості слід зазначити, що і тих, хто не вірив у його прийняття і вдалу реалізацію, теж не менше. Передусім проблема полягала у недостатній роз'яснювальній роботі всередині журналістського середовища задля розуміння ролі цього акту та тих перспектив, що відкриваються для реалізації права на свободу слова працівника мас-медіа. Не варто відкидати і значний психологічний бар'єр, підсилений несміливістю ведення підприємницької діяльності, страхом залишитися без роботи, бажанням краще заробляти мізер, ніж докласти зусиль і стати успішним журналістом, а можливо, змінити сферу діяльності.

Процес роздержавлення друкованої преси в Україні можна поділити на 4 етапи:

I. 1999 року розпочався етап обговорення питань про роздержавлення. У результаті парламент України прийняв постанову «Про діяльність Кабінету Міністрів України, інших органів влади щодо забезпечення свободи слова, задоволення інформаційних потреб суспільства та розвитку інформаційної сфери в Україні».

II. 2003–2006 роки. Найбільш плідний період розвитку питання роздержавлення друкованої преси, який завершився обговоренням проекту Закону України «Про реформування державних та комунальних друкованих засобів масової інформації».

III. 2010 р. у Верховній раді України було зареєстровано два законопроекти про роздержавлення: документ № 6468 «Про реформу державної та комунальної преси» авторства Степана Курпіля та проект № 7313 «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації», який запропонував Уряд України.

IV. 1 грудня 2014 р. народні депутати Микола Томенко та Олександр Абдулін внесли законопроект, який після доопрацювання був прийнятий 24 грудня 2015 р. у формі Закону України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» і набув чинності з 1 січня 2016 року.

Отож можемо констатувати, що розуміння важливості та ролі такого закону, обговорення і сприйняття його в журналістському середовищі та депутатському корпусі, було довготривалим і складним процесом.

Новація закону поширюється на друковані медіа, засновниками (співзасновниками) яких є органи державної влади, інші державні органи та органи місцевого самоврядування, і редакції друкованих засобів масової інформації. Після того, як органи державної влади чи місцевого самоврядування вийдуть зі складу засновників, реформування друкованих ЗМІ може відбутися:

а) через усупільнення майна редакції членами трудового колективу;

б) через приватизацію, відповідно до чинного законодавства, якщо члени редакції не вчинили дії щодо реформування видання.

Часописи, засновниками яких є органи центральної влади (міністерства, відомства, національні агентства тощо), можуть стати їхніми офіційними друкованими виданнями. У законі передбачена державна підтримка реформованих газет: це і адресна фінансова допомога, і пільгові умови оренди приміщень, і надання редакціям пріоритетного права на укладення договорів про висвітлення діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Не можемо не погодитися з думкою А.Ф. Сафарова [8], що досвід Литви є найбільш цінним для України, передусім через подібні історичні умови зародження та функціонування преси й однакові, визначені законом, способи реформування. Відмінним є те, що в цій країні не передбачалося жодної фінансової підтримки друкованим ЗМІ, та те, що там ще до сьогодні залишилися комунальні видання.

Таким чином, прийняття закону є бажаною та довгоочікуваною подією в Україні. Це дасть змогу позбутися рудименту радянського минулого. Експерти, що розглядали законопроект, вважають, що цей документ сприятиме демократизації та плюралізму системи друкованих засобів масової інформації, збільшить редакційну незалежність новинних медіа, сприятиме розвитку вільного ринку преси [3; 6].

Серед недоліків цього закону експерти та практики виокремлюють:

1) зобов'язання реформованого ЗМІ зберігати його назву, цільове призначення, мову видання та його тематичну спрямованість;

2) рішення про реформування ухвалює засновник за участю колективу редакції, що відкриває дорогу до маніпуляцій, зокрема зміни головного редактора та, в результаті, надання згоди на реформування лояльним особам;

3) неврегулювання питання з приводу відсоткового розподілу акцій між творчими працівниками та іншими членами колективу редакції;

4) не уточнено процедуру надання адресної фінансової підтримки реформованій редакції;

5) не передбачено внесення змін до законів, які б давали змогу уникнути проблем з реєстрацією [3].

Результати першого (пілотного) етапу

Закон України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» передбачав здійснення процесу реформування у два етапи. 645 комунальних друкованих

видань підлягали реформуванню [4]. До першого (пілотного) етапу, що тривав упродовж 2016 року, добровільно залучалися медіа, що йшли в авангарді змін, прагнули їх та не побоюлися ні незавершеності нормативного врегулювання, ні «вільного плавання» в економічному підтексті. Таких було 244 редакції [7]. Проте на цьому етапі жодне видання не було реформоване. Серед основних причин експерти відзначають значне запізнення (на понад 10 місяців) із ухваленням Постанови Кабінету Міністрів України № 848 «Про затвердження переліку друкованих засобів масової інформації та редакцій, реформування яких здійснюється на першому етапі», без якої не розпочинали процес 90% редакцій. Крім того, значною перешкодою без належної підтримки став брак знань. Хоча були розроблені зразки документів, вироблені певні стандартизовані форми, саме це і стало пасткою через значні відмінності в установчих документах редакцій, що лягли на створені нормативні форми, які в результаті стали непридатними для здійснення державної реєстрації. Для більшості це стало відомо аж за півроку, коли уряд врешті-решт затвердив перелік видань, що підлягають реформуванню на першому етапі. Це забрало багато цінного часу, а для багатьох взагалі стало розчаруванням, що призвело або до відмови в реформуванні, або до відкладення цієї процедури у «довгий ящик».

Наступна перешкода — зволікання. Оскільки перший етап формально не відбувся, про початок другого ніхто не оголосив, тобто він ніби й не розпочався. Було підготовлено відповідний законопроект про вдосконалення механізму реформування друкованих ЗМІ, який так і не був прийнятий, а міг би стати своєрідним стартом для другого етапу [1]. Прикінцеві та перехідні положення Закону прямо вказують на те, що після закінчення реформування свідоцтва неперереєстрованих видань будуть скасовані. Як свідчить досвід, за сприятливих умов реформування редакції може тривати від чотирьох до десяти місяців. Є юридичні та практичні причини такого, на перший погляд, задовгого терміну. Позаяк цей процес ще не має прецедентів в Україні, то не завжди можна передбачити всі труднощі, які виникнуть при підготовці документів редакцією, розподілі майна, поділі часток між учасниками редакції, проходженні перевірок тощо. Необхідно буде підготувати проект рішення для сесії відповідної ради, чекати її проведення,

та ще й сама процедура припинення не може бути коротшою ніж два місяці. Всі ці завдання покладені на колектив редакції, який водночас повинен виконувати свою основну роботу — готувати та випускати газету. Відповідно, не подбавши про початок реформування вже зараз, редакції ризикують не встигнути і припинити свою діяльність, відповідно до закону. Основні перешкоди на шляху до реформування вдалося виявити вже на закінченні першого — на початку другого етапу (фактично від листопада 2016 до травня 2017 р.). Це:

— бездіяльність засновників і відсутність дієвих інструментів тиску на них;

— тиск на персонал, передусім звільнення головних редакторів;

— відсутність законних можливостей розпочати реформування, наприклад неможливість виокремити редакції з комунального підприємства, що здійснює кілька видів діяльності [1].

Юридичні та матеріальні перешкоди — це ті чинники, що, на думку журналістів, стали головними причинами поганих результатів у 2017 р. (на першому році другого етапу). Крім них, також виокремлюють відсутність у головних редакторів чіткого розуміння потреби такого реформування.

Враховуючи все викладене, можемо зазначити, що перший етап реформування, який тривав рік, фактично не відбувся, оскільки жодна з редакцій, що залучалися до цього пілотного проекту, не змогла провести реформування до його завершення (до 01.01.2017 р.). Основними причинами такого фіаско є чинники юридичні, практичні та психологічні.

До юридичних можемо зарахувати: запізніле (на десять місяців) прийняття постанови Кабінету Міністрів України про перелік учасників першого етапу; неготовність законодавства до таких змін, зокрема неможливість здійснити виокремлення редакції з комунального підприємства, що здійснює кілька видів діяльності.

Перешкоди практичного характеру: бездіяльність засновників і відсутність дієвих інструментів тиску на них; тиск на персонал, насамперед звільнення головних редакторів і конфлікт всередині колективу; неможливість застосування стандартизованих форм для реєстрації через велику різницю у засновницьких документах редакцій; затягування радами та головами місцевих державних

адміністрацій розгляду та прийняття рішення про реформування; неотримання анонсованої державної фінансової підтримки для реформування.

Чинниками психологічного характеру вважаємо: страх перед невідомим майбутнім; побоювання вести підприємницьку діяльність; небажання виходити із зони комфорту тощо.

Проміжні результати другого етапу реформування комунальної друкованої преси

На грудень 2017 р. 128 видань України повністю завершили процес реформування [6], тобто обрали бажану форму господарювання та переоформили засновницькі права на друкований засіб масової інформації. На 1 квітня 2018 р. їх було вже 173 [5], тобто лише 27% всіх видань на третій рік реформування повністю його завершили. Лідерами за часткою реформованих комунальних газет є такі області: Вінницька — 16 з 35 ЗМІ реформовані, Хмельницька — 9 із 26 редакцій закінчили процес, Тернопільська — 9 із 21 газети роздержавлено, Сумська — 10 із 22 редакцій усупільнено, Рівненська — 9 із 21 видань завершили реформування. Найгірший стан у Київській, Закарпатській та Львівській областях: у Київській області з 39 видань повністю реформовано лише одне, сім ще взагалі не мають відповідних рішень; у Закарпатській жодна з 17 газет не реформована та шість не мають первісних рішень для початку процесу роздержавлення; у Львівській області з 40 видань, що внесені до переліку про реформування, лише два його завершили, 11 ще не вчинили жодних дій [5].

472 видання, або 73% всіх комунальних друкованих медіа, ще не реформовані, доля 102-х з них, а це майже 16% місцевих газет, є невизначеною, оскільки до сьогодні ще немає рішення засновників/співзасновників. За даними опитування [3], на таку перешкоду вказало 13% респондентів. На думку експертів, за умови збереження поточного темпу реформи, близько 268 редакцій реформуються протягом наступних шести місяців, орієнтовно 142 редакції розпочнуть реформування. Також вони вважають, що позаяк на реформування потрібно від чотирьох до десяти (у середньому — шість) місяців, то червень 2018 р. є критичною датою, адже редакції, що не розпочнуть реформування до того часу, ризикують бути ліквідованими.

Більшість редакцій (57%) [5] вже розпочали реформування. Досить низькі темпи роздержавлення, немалий відсоток тих, хто ще навіть не отримав дозвіл засновника, ставлять під сумнів вчасне реформування всіх друкованих комунальних видань.

Реформування державних ЗМІ відбувається значно повільніше порівняно з комунальною пресою (на 01.04.2018 р. реформовано лише 12% (10 з 85) видань) [5]. Серед причин такого низького темпу виокремлюють небажання змін та впливове лобі в органах державної влади. Цю проблему можна зняти через законодавче врегулювання питання офіційних ЗМІ.

Враховуючи такі показники та тенденції, можемо передбачати, що:

- 1) не всі редакції та ЗМІ процес реформування завершать через перешкоди юридичного, практичного та психологічного характеру;
- 2) термін для проведення реформування буде продовжено;
- 3) законодавець під тиском журналістської громадськості змушений буде здійснити обіцяну матеріальну підтримку процесу роздержавлення (через внесення необхідних змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2018 рік»).

Висновки. Прослідкувавши історію роздержавлення преси в країнах колишнього соціалістичного табору, можемо констатувати, що цей процес розпочався на початку 90-х років минулого століття, був тривалим та нелегким, але зрештою держава втратила роль пропагандиста й агітатора, що є перемогою демократії. Результати таких змін: відбулася значна концентрація преси без відповідної прозорості в питанні власності; безкоштовна передача видання членам редакції призвела до значного відчуження часток у статутному капіталі на користь третіх осіб; багато з видань припинили своє існування або їх поглинули великі транснаціональні компанії; грантова підтримка газет викривила принцип вільного ринку та конкуренції; зменшилася кількість щоденних видань на користь щотижневих; внаслідок участі іноземних інвесторів знизився рівень журналістики, відбулося «пожовтіння» преси, з'явився жорстка редакторська цензура.

У нашій державі після складного та довгого процесу, що тривав майже двадцять років, було прийнято Закон, який встановив два способи усупільнення комунальних друкованих видань, а саме: через безкоштовну передачу їх колективу редакції та через приватизацію відповідно до законодавства України. Процес реформування

виявив низку недоліків документа, зокрема такі: зобов'язання реформованого ЗМІ зберігати його назву, цільове призначення, мову видання та його тематичну спрямованість; рішення про початок реформування ухвалює засновник за участю колективу редакції, що відкриває дорогу до маніпуляцій, зокрема зміни головного редактора та, в результаті, надання згоди на реформування лояльним особам; неврегулювання питання з приводу відсоткового розподілу акцій між творчими працівниками та іншими членами колективу редакцій; не уточнено процедуру надання адресної фінансової підтримки реформованій редакції; не передбачено внесення змін до пов'язаних законів, які б давали змогу уникнути проблем з реєстрацією щодо виокремлення редакції з комунального підприємства, яке здійснює кілька видів діяльності, тощо.

Проаналізувавши дані першого етапу роздержавлення друкованої преси в Україні, ми змогли виокремити та класифікувати проблеми, що його супроводжували. Отже, на першому етапі реформування не було усупільнено жодного видання. Цьому завадили юридичні, практичні та психологічні чинники.

Дослідивши процеси другого (заключного) етапу реформування комунальної преси в Україні, нам вдалося узагальнити певні тенденції, зокрема — реформування відбувається надто повільно, державні ЗМІ не хочуть реформ. Враховуючи це, можемо передбачати, що не всі редакції та ЗМІ завершать процес реформування; термін для проведення реформування буде продовжено; законодавець під тиском журналістської громадськості змушений буде здійснити обіцяну матеріальну підтримку процесу роздержавлення (через внесення необхідних змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2018 рік»); законодавець врегулює питання офіційних ЗМІ.

1. Актуальні ризики реформування та чому «роздержавлення» гальмує? [Електронний ресурс] // Сайт української асоціації видавців періодичної преси. — 2017. — Режим доступу: http://www.uapp.org/legal_analitics/13457.html. — Назва з екрана.
2. *Вешанидзе П.* Грузинские СМИ — от грантов к бизнесу / *Паата Вешанидзе* // *СМИ как бизнес : Третья южнокавказская конференция СМИ.* Тбилиси, 2 ноября 2006. — С. 55-61.

3. Експертний аналіз законопроекту «Про роздержавлення комунальних та державних друкованих ЗМІ» [Електронний ресурс] // Media Sapiens. — 2015. — Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/ekspertniy_analiz_zakonoproektu_pro_rozderzhavlennya_komunalnikh_ta_derzhavnikh_drukovanikh_zmi/. — Назва з екрана.
4. Закон України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — 2016. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/917-19>. — Назва з екрана.
5. Зведений перелік об'єктів реформування (станом на 01.11.2018 року) [Електронний ресурс] // Державний комітет телебачення і радіомовлення України. — 2018. — Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=132736&cat_id=126285. — Назва з екрана.
6. Огляд процесу та виклики реформування комунальної преси [Електронний ресурс] // ОБСЄ. — 2017. — Режим доступу: www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/364211?download=true. — Назва з екрана.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку друкованих засобів масової інформації та редакцій, реформування яких здійснюється на першому етапі» [Електронний ресурс] // Державний комітет телебачення і радіомовлення України. — 2016. — Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=131753&cat_id=126285. — Назва з екрана.
8. Сафаров А. Порівняльний аналіз процесу роздержавлення друкованих засобів масової інформації в країнах Східної Європи і в Україні [Електронний ресурс] / А. Сафаров // Сайт української асоціації видавців періодичної преси. — 2010. — Режим доступу: <http://www.uapp.org/privatizationlaw/9198.html>. — Назва з екрана.
9. Средства массовой информации в Беларуси [Електронний ресурс] // Belarus. — 2018. — Режим доступу: <http://www.belarus.by/gu/about-belarus/mass-media-in-belarus>. — Назва з екрана.
10. Хлисту́н Г. Ю. Проблеми роздержавлення ЗМІ в контексті угоди про асоціацію Україна — ЄС [Електронний ресурс] / Г. Ю. Хлисту́н // Міжнародні відносини, серія «Політичні науки». — 2017. — Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3331/3009. — Назва з екрана.